

Soós Eszter Petronella¹

Franciaország afrikai pozíciói a Macron-korszakban²

Franciaország az elmúlt években látványosan tért veszített Afrikában. Nemcsak a kemény hatalom terén, vagyis elsősorban katonai területen szorult vissza, hanem a vonzósa, puha hatalma is csorbát szenvedett, miközben ezzel párhuzamosan további hatalmak igyekeznek növelni a befolyásukat a kontinensen, nemegyszer Párizs kárára. A tanulmány célja annak feltárása – a kemény és a puha hatalom fogalmainak segítségével hívásával –, hogy melyek az elveszített és megmaradt francia pozíciók, s milyen mozgástér marad Párizsnak Afrikában. A tanulmány ambíciója továbbá, hogy bemutassa, miként gondolkodnak a francia elitek Franciaország szerepéről a kontinensen. A tanulmány ehhez nemcsak szakirodalmi forrásokat, hanem politikai szereplők átfogó anyagait és szakújságírók munkáit is segítségül hívja. A vizsgált időtáv alapvetően a Macron-korszak 2017–2024 között.

Kulcsszavak: Afrika, Macron-korszak, puha hatalom, kemény hatalom, Franciaország

France's African Positions in the Macron Era

France has spectacularly lost ground in Africa in recent years. Not only has it regressed in the field of hard power, i.e. primarily in the military field, but its attractiveness and soft power have also suffered, while at the same time other powers are trying to increase their influence on the continent, more than once to the detriment of Paris. The purpose of the study is to reveal—by calling on the concepts of hard and soft power—what are the lost and remaining French positions, and what room for maneuver remains for Paris in Africa. The study's ambition is also to show how French elites think about France's role on the continent. For this purpose, the study calls on not only literary sources, but also comprehensive materials of political actors and the works of professional journalists. The examined time span is basically the Macron era between 2017-2024.

Keywords: Africa, Macron era, soft power, hard power, France

Bevezetés

Franciaországra sokáig tekintettek úgy a szövetségesei, mint Afrikában érdekeltségekkel és befolyással rendelkező hatalomra, amelyre biztonsági feladatok bízhatók a térségben.³ Franciaországból nézve azonban ennél jóval többről volt és van szó. A csendes-óceániak

¹ Soós Eszter Petronella a Milton Friedman Egyetem egyetemi adjunktusa. E-mail: soos.eszter@uni-milton.hu

² A TKP2021-NVA-16 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztériumnak a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NVA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

³ Másokra hivatkozva írja: Ugrósdy Márton (2022): A térség, amely csak Kína miatt fontos: az Egyesült Államok és frankofón Afrika kapcsolatai. In Brucker Balázs – Kruzslicz Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 504.

mellett az afrikaiak tekinthetők ugyanis azoknak a francia érdekeltségi területeknek, amelyek a francia nagyhatalmiság maradványainak fenntartását megalapozzák a nemzetközi rendszerben. Ezek bizonyos szintű fenntartása stratégiai kérdés Párizs számára. Az elmúlt évek benyomása ezzel szemben mégis az – különösen a *status quo*t érdemben megbontó líbiai beavatkozás óta –, hogy Franciaország befolyása folyamatosan csökken a kontinensen.

Széles körben ismertek azok a viták, amelyek a francia gazdasági-kulturális jelenléttel kapcsolatosak. Gondolhatunk a gyarmati múlt, illetve a gazdasági-ipari vagy a monetáris együttműködés (a CFA-frankok) kérdésére. Másrészt az elmúlt években kifejezetten látványos lett a francia katonai visszaszorulás. A 2013-ban még hívott, ma már nem szívesen látott francia csapatok 2022-ben távoztak Maliból. Megtörtént a kivonulás 2022-ben a Közép-afrikai Köztársaságból, 2023-ban pedig Burkina Fasóból is. 2023 végén Nigert hagyták el a francia katonák. A visszaszorulásról szóló elemzői konszenzus szerint eközben régi-új játékosok (USA, Kína, Oroszország, Törökország) is megjelentek Afrikában, konkurenciát biztosítva a franciáknak. Nemegyszer olyat, amely készséggel rá is segít a francia nehézségekre információs hadműveletek révén.

Az elemzés célja és keretei

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy megvizsgálja a franciák kortárs afrikai kihívásait, elsősorban a Macron-korszakra (2017–) és Emmanuel Macron köztársasági elnök politikájára fókuszálva. A tanulmány igyekszik a rendelkezésre álló terjedelmi keretek között feltárni és értelmezni a kihívások jellegét. Amennyire lehetséges, figyelembe veszi, hogy a francia pozíciókat miként befolyásolják a *Franciaországot érő afrikai hatások*, vagyis a kapcsolat kölcsönössége. Ezt a felvetést fejezi ki Antoine Glaser *AfricaFrance* fogalma,⁴ amely a feje tetejére állítja a korábban oly gyakran emlegetett *Françafrique* kifejezést. Kijelenti, hogy az afrikai partnerek mozgástere drámaian megnőtt a kapcsolat menedzselése során a francia döntéshozók kárára. Habár van, aki ezt a tézist túlzónak találja,⁵ a hatalmi egyensúly elbillenése mellett valóban lehet érvelni. A francia politikusok oldaláról Pascal Lamy volt WTO-főigazgató például így utal erre az egyensúlyváltozásra:

„Az afrikaiaknak kell megmondaniuk, hogy Európa-e az első számú geopolitikai vagy geoökonómiai problémájuk. Vannak más lehetőségeik is. Azt azonban tudom, hogy Európa számára Afrika az első számú geopolitikai vagy geoökonómiai probléma [...]. Ha megnézzük az Európa előtt álló problémák listáját és az Afrika előtt álló problémák listáját, gyakran ugyanazok. Az ökológiai átállással kezdődik, aztán jön a demográfia, majd a digitalizáció kihívásai és a biztonsági kérdések.”⁶

⁴ Glaser, Antoine (2014): *AfricaFrance: Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu*. Paris: Fayard.

⁵ Pl. d'Ersu, Laurent (2014): Antoine Glaser. *AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu. Afrique contemporaine*, (1), 123–125.

⁶ Diawara, Malick: *LAfrique est le sujet n° 1 de l'Europe pour les 50 ans à venir*. [online], 2021. 12. 02. Forrás: Le Point.

A biztonság, a migráció, az iszlamizmus ügye nemcsak a Maghreb-térség, hanem a frankofón Afrika, a szubszaharai térség kapcsán is európai és francia prioritássá nőtte ki magát a líbiai beavatkozás (francia részről az *Opération Harmattan*), majd a 2015-ben kezdődő franciaországi merénylethullám, illetve az európai migrációs válság kezdete óta. Franciaország líbiai beavatkozása (és az azt követő politikája)⁷ nem növelte a francia befolyást az országban és a kontinensen, viszont a líbiai állam bukott állammá válása miatt direkt módon járult hozzá a francia Afrika-politika biztonsági fókuszának az erősödéséhez. A líbiai beavatkozás bizonyos szempontból kényszerpályára terelte a franciákat a kontinensen.

A szakirodalom hangsúlyozza a biztonsági és migrációs kérdések erősödő jelentőségét Franciaország számára: „Úgy tűnik, Franciaország Afrika-politikája egyértelműen alárendelődik a bevándorlás elleni küzdelemnek.”⁸ A megközelítés egyik lehetséges kritikája szerint a biztonsági kérdésre való, alapvetően katonai fókuszálás része a franciák afrikai problémáinak.⁹ Mindenesetre a migrációs-biztonsági kihívás, figyelembe véve az afrikai kontinens várható demográfiai folyamatait, ugyancsak azon megállapítás felé terel bennünket, hogy Franciaország nem egyszerűen valamiféle befolyással rendelkezik az afrikai kontinensen, hanem – a migráció, a kulturális kapcsolatok, valamint a francia választók figyelembe veendő preferenciái okán – bizonyos kitettségekkel is.

A tanulmány elsősorban a szubszaharai térség országaira fókuszál, másodsorban a Maghreb-térségre, s harmadsorban szükség szerint a kontinens további területeire. Az elemzés során a Joseph Nye Jr. nevéhez kötődő kemény hatalom (*hard power*) és puha hatalom (*soft power*) fogalmait hívjuk segítségül.¹⁰ Előbb megvizsgáljuk a kényszerítő jellegű hatalmi pozíciókat, majd az önkéntes csatlakozást és partnerséget bátorító puha hatalmi pozíciókat is, igyekezvén felmérni ezek jelentőségét és kiterjedtségét. A kemény hatalom klasszikus esetei (katonai jelenlét, monetáris kapcsolatok, reálgazdasági kitettségek) mellett a puha hatalom leginkább releváns alelemeinek az alábbiakat tekintjük: kultúra-nyelv, Franciaország imázsa a közvéleményben, a francia gazdasági és politikai modellhez, civil szférához való kapcsolódások. A két hatalmi típus párhuzamos tárgyalását az is indokolja, hogy ezek között átjárás is elképzelhető, akár tudatos politikaként (a vonzó üzlet egy adott ponton át tud lépi gazdasági kényszerbe; a puha hatalom pedig bizonyos körülmények között kemény hatalomra váltható). Noha hangsúlyozni szükséges, hogy a puha hatalom Nye szerint akkor igazán hatékony, ha nem közvetlen és tudatos állami politikaként, hanem civil, gazdasági stb. kezdeményezésként, értékhordozóként jelenik meg,¹¹ az állami politika ettől még promotálhatja a puha hatalom tőle távolabb eső hordozóit (például a kultúra nemzetközi terjeszkedésének támogatása révén). Így indokolható, hogy a puha hatalom kérdését is a francia állam oldaláról vizsgáljuk.

⁷ Chesnot, Christian – Malbrunot, Georges (2022): *Le déclassement français. Elysée, Quai d'Orsay, DGSE: les secrets d'une guerre d'influence stratégique*. Neuilly-sur-Seine: Michel Lafon, 138. Mivel Franciaország a konfliktus egy újabb szereplőjévé válik, elveszíti minden semlegességét a kérdésben, és képtelen közvetítőként fellépni.

⁸ J. Nagy László – Ferwagner Péter Ákos (2021): Az V. köztársaság algériai és afrikai politikája. In: Törke András István (szerk.): *A jelenkori Franciaország II. Tanulmányok a jelenkori Franciaországról*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 228.

⁹ Aina, Folahanmi: *French Mistakes Helped Create Africa's Coup Belt*. [online], 2023. 08. 17. Forrás: Al Jazeera.

¹⁰ Nye, Joseph S. (1990): *Soft Power. Foreign Policy*, (80), 153–171.

¹¹ Ehhez lásd Nye, Joseph S. (2017): *Véget ér-e az amerikai évszázad?* Budapest: Antall József Tudásközpont, 58–59.

Emmanuel Macron a 2017-es hivatalba lépése óta utal rá, hogy szívesen fordítaná az afrikai francia befolyást a puha hatalmi eszközök, a kultúra vagy például a francia vállalkozások afrikai beruházásai és megjelenése felé (ami egyesek szerint nem arat osztatlan sikert, mert nem strukturális változást jelent a kapcsolatokban).¹² Ezt sugallja a 2017 novemberében elmondott ouagadougoui programadó beszéde, ahol egyenesen odáig ment a cezúrahúzásban, hogy „Franciaországnak nincsen többé Afrika-politikája”.¹³ A beszédben hangsúlyozta, hogy egyenlők közötti partnerséget képzel el, amivel természetesen jelezte, hogy – amint néhány elődje – ő is véget akar vetni a *Françafrique* hagyományának. Csakhogy az elemzések megjegyzik, ez nemcsak tartalmilag, hanem stílusban sem mindig sikerül – a partnerek tiszteletlenségként élik meg például a részéről, hogy csak villámlátogatásokra „ugrik be” egy-egy országba,¹⁴ vagy hogy a franciaországi Pauba „rendel” afrikai állam- és kormányfőket.¹⁵

Egyes források szerint a francia elnök rendszeresen nyersen fogalmaz – néha kioktat – zárt ajtós tárgyalások során. Christian Chesnot és Georges Malbrunot újságírók például úgy értesültek, hogy Macron leszidta algériai partnereit az ottani fiatalság nehézségei miatt, aminek a következményeivel álláspontja szerint ő szembesül a francia külvárosokban.¹⁶ A szerzők arról is írnak,¹⁷ hogy a francia elnök térképpel felszerelkezve tartott katonai stratégiai útmutatást az algériai vezérkari főnöknek. Az efféle személyes kémia (vagy a hiánya) szerepet játszik a diplomáciában – az egy más kérdés, hogy sem alul-, sem túlbecsülni nem szabad. Ha pedig nagyon alaposan olvassuk, akkor a hangsúlyosan megtagadni kívánt paternalista felhangok már a Macron-féle (nem) Afrika-politika születési aktusából, az ouagadougoui beszédből sem hiányoznak: különösen azokon a pontokon érezhetők, ahol a nők és lányok jogairól beszél a francia elnök.

Miközben Macron fejlesztésről, partnerségről, kultúráról értekezik Ouagadougouban, egy interjúban néhány évvel később arról beszél, hogy csökkenteni kívánja Franciaország [értelemszerűen kemény hatalmi – SEP] jelenlétét a kontinensen: „Mi a stratégia? Természetesen mindenképpen felül kell vizsgálnom, de nem támogatom a mostani jelenlétünk változatlan mértékű fenntartását. Ez nem fenntartható és nem kívánatos.”¹⁸ Hangsúlyozza továbbá, hogy mekkora lehetőségeket lát országa számára a gazdaság terén: „A kínaiak sokkal rosszabb minőségű szolgáltatásokat nyújtanak, mint mi. És a következő években ők fogják elszenvedni azokat a következményeket, amelyeket mi is elszenvedtünk, amikor rosszul végeztük a dolgunk.” Utóbbi lehetőségére máris

¹² Gerits, Frank: *France in Africa: Why Macron's Policies Increased Distrust and Anger*. [online], 2023. 09. 05. Forrás: The Conversation.

¹³ *Discours d'Emmanuel Macron à l'université de Ouagadougou*. [online], 2017. 11. 28. Forrás: elysee.fr.

¹⁴ Fuchs, Bruno – Tabarot, Michèle (2023): *Rapport d'information en application de l'article 145 du Règlement par la Commission des Affaires Étrangères en conclusion des travaux d'une mission d'information constituée le 14 décembre 2022 sur les relations entre la France et l'Afrique*.

¹⁵ Châtelot, Christophe – Bensimon, Cyril: *En Afrique de l'Ouest, la France désavouée par les opinions publiques*. [online], 2023. 11. 02. Forrás: Le Monde. Továbbá: *Sommet de Pau: sentiment anti-français ou sentiment anti-Françafrique?* [online], 2020. 01. 12. Forrás: Le Club de Mediapart.

¹⁶ Chesnot–Malbrunot 2022: 87.

¹⁷ Chesnot–Malbrunot 2022: 87.

¹⁸ Glaser, Antoine – Airault, Pascal (2021): *Le piège africain de Macron: Du continent à l'Hexagone*. Paris: Fayard, 234.

mutatnak szórványos jelek, például Nigerben.¹⁹ Végül Macron világossá teszi azt, hogy ki akar törni a franciák addigi „hátsó udvarából” (*pré carré*), vagyis a frankofón Afrikából, és nyitni kíván az angol nyelvű Afrika felé: „Számunkra az angol nyelvű Afrika egy olyan akcióirány, amely lehetővé teszi, hogy elmozduljunk a hátsó udvarból.”²⁰

Természetesen a szándék kinyilvánítása az első, a megvalósításhoz szükséges mozgáster pedig a következő kérdés. François Gaulme szerint a francia–afrikai kapcsolatok három történeti pillére a katonai jelenlét, a monetáris szerepvállalás és a fejlesztési támogatások rendszere²¹ (megjegyzendő, hogy ebből kettő kemény hatalmi, egy pedig részben puha, de potenciálisan kemény hatalmi eszköznek számít). Miközben Gaulme nyugtázza, hogy Macronnak szándékában áll megváltoztatni az afrikai kapcsolatok logikáját, hozzáteszi: a biztonsági prioritások okán a köztársasági elnök nem tud nem az elődei nyomdokai-ban járni.²² Hasonlóan vélekednek erről a Nemzetgyűlés jelentéstevői, Michèle Tabarot és Bruno Fuchs képviselők az alsóház egy áttekintő információs jelentésében: „A múlttal való szakítás szándéka az asztalon van, de a megvalósítás még bizonytalan: a konkrét projektek csak lassan valósulnak meg, és Franciaország katonapolitikája, amelynek háttérbe kellett volna szorulnia, még mindig a középpontban áll.”²³

A továbbiakban ezt a kérdéskört járjuk alaposabban körbe, folyamatosan építve többek között a fent említett jelentésre. A következő fejezetben Franciaország kemény hatalmi pozícióit, majd ezután a puha hatalmi szempontokat vizsgáljuk meg. Végül összefoglaljuk és értelmezzük a dilemmákat, amelyekkel Franciaország az afrikai jelenléte során szembesül. Emlékeztetőül: az elemzés alapvetően az Élysée, illetve Franciaország mint elméletben létező egységes geopolitikai szereplő szemszögéből íródik – de előrebocsáthatjuk, hogy a francia kihívások egy részét éppen az okozza, hogy Franciaország nem tud belpolitikai szempontokat figyelmen kívül hagyó, egységes szereplőként mozogni az afrikai kontinensen.

Kemény hatalmi pozíciók

A kemény hatalmi pozíciók közül a legjelentősebb természetesen a katonai jelenlét. A francia erő tudatát, nemzetközi elfogadottságát is az adja, hogy a francia hadsereg nemcsak rendelkezik külföldi katonai jelenléttel, hanem képes külső hadszíntereken hadműveleteket végrehajtani. A Védelmi Minisztérium tájékoztatása szerint²⁴ 2024 májusában 3650 katona teljesített tartós szolgálatot külföldi bázison, ezeket jelenléti erőknek nevezik (Szenegálban, Elefántcsontparton, Gabonban és Dzsibutiban). Évekkel korábban a külföldi szolgálatot teljesítők száma azonban jóval magasabb volt, hiszen a Malira foku-száló Serval, majd a regionális Barkhane hadművelet keretében több mint 5000 fő volt még jelen Mali, Burkina Faso, Niger és Csád területén. Mint ismert, a fogadó országok

¹⁹ Nemrég például kínai aranybányák vízszennyezése merült fel: *Chinese-Owned Gold Mines in Niger Ordered Shut After Herders Report Animal Deaths*. [online], 2024. 05. 05. Forrás: France24.

²⁰ Glaser–Airault 2021: 227.

²¹ Gaulme, François (2019): *Emmanuel Macron et l'Afrique. La vision et l'héritage*. Paris: Ifri, 9.

²² Gaulme 2019: 9.

²³ Fuchs–Tabarot 2023: 10.

²⁴ Ministère des Armées. *Forces prépositionnées*.

belpolitikai fejleményei okán a Barkhane hadművelet, és vele az európai keretbe épített Takuba művelet is véget ért, illetve az ENSZ MINUSMA missziójának katonái is elhagyták Malit. A formális francia kivonulásra 2022-ben került sor. További országokban is ez a folyamat zajlott le: Burkina Fasóban 2022-ben a második puccs után szólították fel a franciákat a távozásra, amibe Párizs 2023 elején bele is egyezett.²⁵ 2002-ben a Közép-afrikai Köztársaságból, illetve 2023 decemberében Nigerből is kivonultak a francia katonák, utóbbi országban a nagykövetséget is bezárták. Felszámolták a Franciaország által támogatott, terrorellenes G5 Száhel csoportot, miután Mali, Niger és Burkina Faso bejelentette a kilépését,²⁶ majd később nemcsak biztonsági együttműködést kötöttek,²⁷ de konföderáció és közös terrorellenes csoport létrehozásáról is döntöttek.²⁸

Franciaország a 2024. júniusi állapot szerint éppen véglegesíti az új katonai Afrika-politikáját (amely tehát egyelőre nem végleges, és a források arra utalnak, hogy a jelenlét mértéke változó is lehet).²⁹ E politika a jelenlegi információk szerint tartósan csökkentett mértékben, de továbbra is ambicionálja majd a francia hadsereg jelenlétét Afrikában, ideértve Szenegált, Elefántcsontpartot, Csádöt és Gabont, azzal a deklarált céllal, hogy legalább a lehetőség a további manőverekre ezután is meglegyen.³⁰ Ezzel együtt is, a franciák átfogóan csökkentik a kontinensen állomásozó erők létszámát, ahogy a sajtó kiemeli, a stratégiai jelentőségű, az Indiai-óceánra tekintő Dzsibuti kivételével.³¹

Az egyértelmű afrikai katonai kiszorításra tehát a francia politika annak tudomásulvételével reagált (feltételezhetően mert nem ment szembe Emmanuel Macron előzetes elképzeléseivel), hogy át kell alakítani a francia jelenlétet Afrikában. Ezzel együtt Franciaország ragaszkodik a jelenlét rugalmas fenntartásához. Ennek nemcsak az említett lokális, biztonsági magyarázata fontos, hanem nagystratégiai okai is vannak: „Franciaország katonai és diplomáciai elkötelezettsége Afrikában még mindig indokolja az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjaként betöltött helyét” – írja például Glaser és Airault.³² A nemzetgyűlési Fuchs–Tabarot-jelentés még ennél is továbbmegy, amikor egyfajta kockázatként teszi ki az asztalra, hogy mi az afrikai katonai jelenlét fenntartásának a tétje a francia külpolitika számára:

„Franciaország katonai jelenléte Afrikában nagymértékben alátámasztotta befolyását a nemzetközi szintén [...] Nem lehet kétséges, hogy az afrikai katonai jelenléthez való ragaszkodása részben ezen alapul: ragaszkodik ehhez az örökséghez, amely nélkül végleg a középhatalom rangjára szorulna vissza”.³³

²⁵ *Burkina Faso Gives French Troops a Month to Leave, Says Local Media*. [online], 2024. 01. 22. Forrás: France24.

²⁶ *Last Remaining Members of G5 Sahel Move to Dissolve the Anti-jihadist Alliance*. [online], 2023. 12. 06. Forrás: France24.

²⁷ *Mali, Niger and Burkina Faso Military Leaders Establish Security Alliance*. [online], 2023. 09. 16. Forrás: France24.

²⁸ *Niger, Mali, and Burkina Faso Announce Joint Anti-jihadist Force*. [online], 2024. 03. 07. Forrás: France24.

²⁹ Vincent, Elise: *L'armée française cherche à finaliser sa réorganisation en Afrique*. [online], 2024. 06. 20. Forrás: Le Monde.

³⁰ Vincent 2024.

³¹ *En Afrique, décrue historique en vue pour l'armée française*. [online], 2024. 06. 17. Forrás: Le Monde.

³² Glaser–Airault 2021: 45.

³³ Fuchs–Tabarot 2023: 76.

A francia katonai visszaszorulás következményeképpen elsősorban orosz érdekeltségű szereplők jelentek, illetve erősödtek meg, például Nigerben,³⁴ gondolva itt különösen a Wagner-csoportra. Közvetlenül az orosz diplomácia feje, Szergej Lavrov külügyminiszter is aktivitást mutatott a térségben,³⁵ az alacsonyabb szintű katonai és egyéb tisztviselőkről nem is beszélve.³⁶ A biztonsági helyzet tartós javítását azonban az orosz kötődésű csoportok éppúgy nem tudták elérni, ahogy a francia csapatok Maliban. Ennek a létszám az oka: viszonylag kevés katonának kellene nagy területeket megtisztítani és stabilizálnia, ami katonaszakmailag nehezen megoldható feladat.³⁷ Ezért az afrikai nagyhatalmi befolyási versenyben nem feltétlenül érkeztünk el az utolsó fejezetekhez.³⁸ Ez a tény némi időt biztosít Franciaország számára, hogy az afrikai stratégiáját végiggondolja.

Hasonló, „pragmatikusan visszahúzódo, de a jelenlétet fenntartó, opciókat nyitva hagyó” lépések történtek francia részről a monetáris együttműködés terén is. Itt elsősorban a két CFA-frankövezetre (a nyolc országot tömörítő Nyugat-afrikai Gazdasági és Monetáris Unióra, UEMOA; valamint a hat országot magában foglaló Közép-afrikai Gazdasági és Monetáris Közösségre, CEMAC) kell gondolni, amelyeket együttesen az egyszerűség kedvéért nevezzünk most CFA-frankövezetnek. Fontos hangsúlyozni, hogy technikailag két valutáról beszélünk, de ezek nemcsak nevükben hasonlítanak egymásra, hanem hasonló logika mentén szerveződnek, miközben mindkét monetáris unió az euróhoz, áttételesen tehát a német és az európai gazdasághoz van kötve.³⁹

A CFA-frankot számos politikai kritika éri: a rögzített árfolyam, a párizsi jegybankhoz való kötődés, a jegybanki valutatartalékok Párizsban tartásának a kötelessége, az import favorizálása az export kárára mind olyan témák, amelyek gyakran felmerülnek, amikor valaki Franciaország „bűneit” akarja sorolni az övezet tagjainak rovására (ahogy egy alkalommal olasz kormánytagok nyilvánosan is megtették, a nemzetközi viták terébe emelve a CFA-kérdést). A CFA-frank ráadásul nemcsak a felszíni politikai viták szintjén teszi lehetővé a kritikát Franciaországgal kapcsolatban, de az internetes fórumokon is keringenek az ezzel kapcsolatos hívoszavak („gyarmati adó” stb.), amelyek a mélyben is erodálják a francia imázst.

A politikai elitek szemszögéből ez azonban nagyon máshogy néz ki. Arra maga Emmanuel Macron is rámutatott, hogy a CFA-frank kritikája nem feltétlenül az érintett elitek szintjén zajlik („a CFA-ügy nem létezik, amikor a vezetők között vagy”).⁴⁰ Ennek az az oka, hogy a CFA-frank kiszámíthatóságot és stabilitást is hoz, ami az érintett országok vezetőinek alapvető érdeke. Ráadásul az esetleges kivezetés, egy-egy nemzeti valuta bevezetése sem olyan egyszerű dolog: ahogy 2017-ben az euró esetleges kivezetése kapcsán

³⁴ *Russian Military Instructors, Air Defence System Arrive in Niger Amid Deepening Ties*. [online], 2024. 04. 12. Forrás: France24.

³⁵ *Russia's Lavrov Arrives in Mali for Talks With Junta Leaders*. [online], 2023. 02. 07. Forrás: France24.

³⁶ Seibt, Sébastien: *Notorious Russian General, Master Spy Duo Organise in Africa After Prigozhin's Demise*. [online], 2023. 09. 20. Forrás: France24.

³⁷ Marsai Viktor megállapításaira alapozva ld.: Heti TV [@HetiTV]: *Franciapolitika – Marsai Viktor*. [online], 2023. 09. 22. Forrás: YouTube.

³⁸ Marsai Viktor megállapításaira alapozva ld.: Heti TV 2023.

³⁹ A CFA-frank és a valutauniók ezen alapvető jellegzetességeit bemutatja: Hayes, Adam (2022): *CFA Franc: What it Means, How it Works, History*. [online], 2022. 09. 20. Forrás: Investopedia.

⁴⁰ Glaser–Airault 2021: 45.

még Franciaországban is felmerült a vitákban a nemzeti valuta leértékelődésének, ezzel együtt a polgárok vagyona elinflálódásának a lehetősége, ez a kockázat minden bizonnyal hatványozottabb a CFA-övezet jóval szegényebb tagjai esetén. Vagyis: a dilemma az, hogy a kivezetés fő kárvallottjai akár éppenséggel az afrikai emberek tömegei is lehetnének, ami politikai stabilitási kockázatokat is felvet.

Fuchs és Tabarot ennek tudatában nyugtázza, hogy a CFA 2019-ben bejelentett reformtervét éppen az afrikai vezetők részéről nem követte serénykedés: „A labda most azon afrikai országok térfelén pattog, amelyek eddig nem voltak hajlandók kihasználni a reform által nyújtott lehetőségeket. A CFA-frank használata nem minden előny nélkül való: bizonyos fokú gazdasági stabilitást biztosít az azt használó országok számára.”⁴¹ A bejelentett reform egyébként többek között a francia jegybanki pozíciók visszafogására, a Párizsban – kamatfizetés mellett – őrizendő jegybanki tartalékok csökkentésére is kiterjed. Hozzá kell tenni, hogy a CFA kritikussai még ezt a reformot is kevésnek, elégtelennek tartják, a francia befolyás egyfajta maszkírozásának.⁴² Az is megjegyzendő, hogy a passzívításban fordulat állt be, amikor Maliban, Burkina Fasóban és Nigerben katonai junták kerültek hatalomra, a nigeri junta ugyanis felvetette, hogy Burkina Fasóval és Malival új, közös saját valutát hozna létre.⁴³ Továbbra is létezik az ECOWAS színeiben futtatott ECO-projekt, azonban egyelőre úgy tűnik, ez nehezen valósul meg. A jelenlegi céldátum a bevezetésre 2027.⁴⁴

Miközben a közgazdasági racionalitás és a politikai stabilitás iránti igény óvatosságra inti az eliteket, a szuverenitás igénye és a gyarmatosításellenes ideológiák erősödése az említett kockázatok vállalására sarkallja a közvélemény egy részét. Mindenesetre ahol ez lehetséges, ott Franciaország – az övezet elitjeivel együtt – a közvélemény kritikái, illetve a gazdasági-politikai érdek között igyekszik egyensúlyozni; amennyire lehet, a pozícióit fenntartva.

Érdekesség azonban, hogy az érintett országok gazdasági, kereskedelmi jelentősége valójában korlátozott a francia világgazdasági pozíciók tekintetében. Az afrikai export 2018-ban nem érte el az európai tizedét, az amerikai felét (24,8 milliárd EUR export Afrika, 318,3 milliárd EUR Európa, illetve 54,8 milliárd EUR az amerikai kontinensek felé). Ami még ennél is fontosabb: a főbb francia afrikai kereskedelmi partnerek a Maghreb-országok mellett Egyiptom és a Dél-afrikai Köztársaság voltak, a kereskedelmi egyenleg pedig Párizsból nézve negatív, vagyis kisebb volt az export súlya, mint az importé⁴⁵ (ami némiképpen ellentmond a korábban említett, gyakran hangoztatott export-import felvetésnek). Mindezt a döntéshozók is tudják, Fuchs és Tabarot rámutatnak például, hogy a monetáris együttműködés mögött visszafogott reálgazdasági kooperáció detektálható:

⁴¹ Fuchs–Tabarot 2023: 46.

⁴² Pl. King, Isabelle: *True Sovereignty? The CFA Franc and French Influence in West and Central Africa*. [online], 2022. 03. 18. Forrás: Harvard International Review.

⁴³ *Niger, Mali and Burkina Faso to Move Toward Monetary Alliance, Niger Leader Says*. [online], 2023. 12. 11. Forrás: Reuters.

⁴⁴ Mugabi, Isaac: *West Africa's Eco Currency Remains an Illusion*. [online], 2021. 02. 07. Forrás: Deutsche Welle.

⁴⁵ *Échanges bilatéraux*. [online], 2020. 02. 27. Forrás: Insee.

„A közhiedelemmel ellentétben Afrika jelenleg Franciaország külkereskedelmének mindössze 5,3%-át teszi ki. A CFA-frankövezet tizenöt országában a részesedés 0,6%-ot tesz ki. Az ezekben a számokban megtestesülő rideg valóság pontosan ellentéte annak a sztereotípiának, amely szerint Afrika Franciaország »gazdasági rezervátuma«. Jelenleg Franciaország afrikai gazdasági érdekeltségeinek nagy része a Maghreb-országokban, a szubszaharai Afrikában, de a CFA-frankövezeten kívül található.”⁴⁶

Ez a tendencia egyébként megint csak nem ellentétes azzal, amit Emmanuel Macron köztársasági elnök elképzel, amikor a frankofón Afrikán kívüli országokban (például Ruandában) keresi mozgástere növekedési lehetőségeit. Franciaország és a *Francafrique* kritikusai azonban nem is elsősorban a külkereskedelem intenzitását szokták emlegetni, hanem a bányászati jogokat, a kritikus nyersanyagok felügyeletének a kérdését. Ezen a téren is érezhető némi visszaszorulás az elmúlt években. Nigerben például az Orano egyik licencét (az Imouraren uránércbányáét) 2024 júniusában visszavonta a 2023-ban hatalomra kerülő katonai junta, és a nyilvános információk alapján elképzelhető, hogy ezen a területen is Oroszország igyekszik majd pozíciókat szerezni⁴⁷ (az Európai Unióval felmondott biztonsági együttműködések nyomán is az orosz katonai jelenlét erősödött meg, az amerikai csapatok távozása is napirenden van,⁴⁸ és a nigeri juntát összességében is jellemzi egy közeledés Oroszországhoz). Burkina Faso pedig máris megállapodást kötött Oroszországgal egy új atomerőmű építéséről.⁴⁹ A francia uránimportban egyébként Niger körülbelül 20%-nyi helyet foglal el (a másik két nagy beszállító Kazahsztán és Kanada).⁵⁰ Az Élysée szempontjából természetesen az ezen ellátási út esetleges orosz kontrolljának a lehetősége nem nevezhető biztonságnövelőnek, különösen nem Emmanuel Macron Ukrajna-politikája fényében. Azonban itt is fontos megjegyezni, hogy az orosz–francia nukleáris együttműködés mindeddig zavartalan, és a kazahsztáni import egy része is orosz területeken keresztül érkezik Franciaországba.⁵¹

Puha hatalmi pozíciók

A puha hatalom Joseph Nye értelmezésében akkor a leghatékonyabb, ha nem közvetlenül állami propagandaként jelenik meg, hanem a piaci és a civil szektor felől érkezik⁵² (McDonalds, Coca-Cola, könnyűzene, Hollywood, török sorozatok stb.). Ez azonban nem jelenti azt, hogy államok nem tudnak erre tudatosan rásegíteni, vagy hogy nem szoktak erre közvetlen kormányzati erőforrásokat fordítani (például pandadiplomácia, vakcinadiplomácia, kulturális export stb.). Legyenek bár eminensen civilek vagy részben kormányzatiak, puha hatalmi pozíciókat a jellegüknél fogva sokkal hosszadalmasabb

⁴⁶ Fuchs–Tabarot 2023: 46.

⁴⁷ Chibelushi, Wedaeli: *Niger Pulls French Firm's Permit for Big Uranium Mine*. [online], 2024. 06. 21. Forrás: BBC.

⁴⁸ Stewart, Phil – Ali, Idrees: *Russian Troops Enter Base Housing US Military in Niger, US Official Says*. [online], 2024. 05. 03. Forrás: Reuters.

⁴⁹ *Burkina Faso Signs Agreement With Russia for Nuclear Power Plant*. [online], 2023. 10. 13. Forrás: France24.

⁵⁰ Maad, Assma: *How Dependent is France on Niger's Uranium?* [online], 2023. 08. 04. Forrás: Le Monde.

⁵¹ Messad, Paul: *France is EU's First Importer of 'Russian Nuclear Products': Study*. [online], 2023. 09. 19. Forrás: Euractiv.

⁵² Nye 2017: 58–59.

és nehezebb kiépíteni, mint lerombolni (ilyen értelemben a puha hatalom olyan, mint a hírnév és a presztízs: lassan épül, de rosszul kezelt hiba esetén gyorsan összeeshet). A geopolitikai ellenfél puha hatalmának a rombolása ezért a saját puha hatalom építésénél is könnyebben válhat egy-egy állami politika részévé, vagy akár egy hibrid hadviselési logika elemévé (utóbbi esetben a Geraszimov-modell 2–3. lépcsőfokán járunk).⁵³ A lerombolt puha hatalmi pozíciók helyébe ráadásul nem is feltétlenül szükséges a saját puha hatalmi erőt odaépíteni – a hibrid támadó akkor is tud a helyzetből profitálni, ha csak az ellenfele helyzete romlik.

Gyakran olvasni a megállapítást, hogy az afrikai kontinensen megjelenő Kína, illetve Oroszország a saját gyarmati tehermentességét és a partnerség iránti igényt hangsúlyozza Franciaország kárára. Az érv szerint Kína és Oroszország „nem kér semmit cserébe” az együttműködésekért, hanem – különösen Kína – úgy érvel, hogy *win-win* helyzeteket hoz létre, az eliteknek pedig nagy szuverenitást biztosít a belső ügyek intézésére. Lengyel Gábor szerint az orosz puha hatalmi érvelés a frankofón Afrikában a nyugati megbízhatatlanság hangsúlyozása mellett pont arra épít, hogy Oroszország megbízható, és nincs gyarmati múltja.⁵⁴ Szunomár Ágnes és Buda Gergely értelmezésében pedig Kína számára Afrika nem egyszerűen gazdasági, hanem politikai okokból érdekes, a frankofón országokat viszont a gazdasági és infrastrukturális érdek hajtja.⁵⁵ Ez azt is jelenti, hogy Kína és Oroszország nem feltétlenül mutatja a saját berendezkedését, politikáját vonzónak, tömegek által követendőnek Afrikában (noha egy amerikai elemzés szerint ez a megállapítás már nem teljesen igaz, a hatékonyságra és az államszervezésre hivatkozva történik egyfajta puha hatalmi prezentáció).⁵⁶ A puha hatalmi játék annyiban azonban biztosan érvényesül, hogy a többi kérőt, s különösen a Nyugatot, annak múltját, liberális értékeit, illetve gazdasági modelljét maguknál taszítóbbnak, kevésbé hatékonynak vagy tisztának mutatják.

A közvélemény-kutatások szerint az afrikaiak nem feltétlenül akarnak választani a versengő nagyhatalmak között, szívesen versenyeztetik őket: a megkérdezettek körülbelül 60%-a építőnek gondolja a kínai és az amerikai jelenlétet is a kontinensen, de 55%-ban úgy vélik, hogy a helyi kormányoknak kell az érkező esetleges források felhasználásáról dönteni. A demokratikus feltételek meghatározása is megosztó, mivel az afrikai megkérdezettek fele nem ért vele egyet.⁵⁷ Ez a szuverenitásfelfogás az, amire a „semmit sem kérő” ajánlatok a leginkább építeni tudnak – és ez nem mond ellent annak, hogy az afrikai megkérdezettek 69%-ban a demokratikus berendezkedést preferálják, miközben a létező

⁵³ Lásd Simicskó István (2017): *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai*. *Hadtudomány*, 27(3–4), 3–16.

⁵⁴ Lengyel Gábor (2022): Oroszország Afrikában – szovjet örökség vagy a 21. századi nagyhatalmi versengés színtere. In Brucker Balázs – Kruzslíc Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 515–534.

⁵⁵ Szunomár Ágnes – Buda Gergely (2022): Kína és frankofón Afrika kapcsolatai: politikai és/vagy gazdasági mozgatórugók. In Brucker Balázs – Kruzslíc Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 552.

⁵⁶ Yau, Niva: *A Global South With Chinese Characteristics*. [online], 2024. 06. 12. Forrás: Atlantic Council.

⁵⁷ Asunka, Joseph: *U.S.-China „Competition” Is a Win-Win in the Eyes of Ordinary Africans*. [online], 2022. 01. 01. Forrás: Afrobarometer.

rezsimek gyakorlati működésével elégedetlenek.⁵⁸ A megkérdezettek 58%-a úgy gondolta például 2021-ben, hogy a korrupció nőtt.⁵⁹

Tabarot és Fuchs – s velük nyilván a francia döntéshozók – érzékelik ezeket a folyamatokat. Egyenesen a kínai nagyhatalmi terjeszkedést látják bennük: „Miközben Kína afrikai jelenléte a fejlődő országok közötti kölcsönös segítségnyújtáson alapuló diskurzusnak és a rablógazdálkodástól mentes partnerség ígéretének köszönhetően virágzott, fokozatosan érvényesül az a vágya, hogy vezető hatalomként lépjen fel a kontinensen.”⁶⁰

Mindez a franciák számára értelemszerűen azért releváns, mert az elmúlt években jelentősen romlott Franciaország imázsa és vonzósága a kontinensen, nem függetlenül a gyarmati múlt terheitől (ideértve különösen az algériai kérdést), illetve a nagyhatalmi verseny szélesedésétől. Egy 2020-ban publikált, afrikai véleményvezérek körében készített felmérésben Franciaország csak a 6. volt abban az adatsorban, ahol azt kérdezték, hogy a válaszolónak mely nem afrikai országról van a legjobb képe, és a 7., amikor azt kérdezték, hogy a válaszadó előnyt hozó partnernek tartja-e az adott országot. A nyugati visszاسzorulásról szóló értelmezéseket ezen a ponton lehet a leginkább árnyalni. A „legjobb imázsról” szóló kérdésben Kína az egyetlen nem nyugati ország, amely Franciaország elé került a sorban (Oroszország hátrébb van), az „előnyöket hozó” partnerségre vonatkozó kérdésnél Oroszország nem is szerepel a listán, Kína viszont holtversenyben áll az élen az Egyesült Államokkal (érdekesség, hogy a frankofón Afrika területén Franciaország rosszabbul szerepelt, mint a teljes mintában).⁶¹ Ugyanennek a sorozatnak a 2021-es kiadásában spontán módon 17% említi Franciaországot úgy, hogy a legjobb képe van róla (ez a 7. helyre elég). Az „előnyös partner” kérdésnél itt már Törökország és az Egyesült Arab Emírségek is felfér Franciaország elé a listára, elsősorban nem azért, mert a Hexagon adatai romlottak, hanem mert feljöttek a versenytársak.⁶² 2021-ben ez a folyamat még látványosabban detektálható: miközben a nyugati partnerek imázsa romlott, Kínáé, Oroszországé és az Emírségeké javult (Franciaország abszolút számai viszont stagnáltak, az „előnyösségre” vonatkozó kérdésben pedig jobbak lettek).⁶³ Értelemszerűen ezek véleményvezérek között készült felmérések, de ők azok, akik másokat is befolyásolni tudnak, így figyelemre méltó, hogy mit gondolnak Franciaországról. Nem véletlen, hogy a véleményvezérekre a francia politika is figyel, nemcsak a kommunikációs, hanem a nemzetbiztonsági térben is: a Kemi Seba néven ismert, nyugatellenes és oroszközeli Pánafrika-aktivistát például nemrég fosztották

⁵⁸ Asunka, Joseph – Gyimah-Boadi, E.: *Do Africans Want Democracy – And Do They Think They're Getting It?* [online], 2021. 10. 22. Forrás: Washington Post.

⁵⁹ Keulder, Christiaan: *Why Are Africans Dissatisfied With Democracy? Think Corruption.* [online], 2021. 11. 25. Forrás: Afrobarometer.

⁶⁰ Fuchs–Tabarot 2023: 26.

⁶¹ A kutatás megrendelője a CIAN, az Afrikában Befektetők Francia Tanácsa (Conseil Français des Investisseurs en Afrique) volt. Ld. Giros, Etienne – Sail, Brahim (2020): *Baromètre CIAN des leaders d'opinion en Afrique, réalisé par IMMAR.*

⁶² Giros–Sail 2020.

⁶³ Giros–Sail 2020.

meg francia állampolgárságától.⁶⁴ Erre reagált Niger is, amikor válaszul az aktivistának diplomata-útlevelet és állami, különleges tanácsadói státuszt adott.⁶⁵

Az anekdotikus elemek nemcsak a francia imázs romlása, hanem a puha hatalmi potenciál visszaszorulása felé is mutatnak. Már a francia katonai-gazdasági érdekeket kiszorító junta hatalomra kerülése előtt létrejött az úgynevezett M62 mozgalom (szent szövetség a nép szuverenitásának és méltóságának megőrzése érdekében), amely a francia és a nyugati jelenlét ellen lépett fel.⁶⁶ Maliban a szuverenitási viták során pedig miniszteri szinten vádolták Franciaországot azzal, hogy iszlamistáknak szállít fegyvert, amit Párizs természetesen visszautasított.⁶⁷ Ez mind imázskérdés, mint ahogy az is, hogy Mali betiltotta a francia nem kormányzati segélyszervezetek (NGO-k) működését az országban, ami közvetlenül érinti a franciákról kialakított képet (miközben klasszikus puha hatalmi pozícióról van szó). Burkina Fasóban a puccs során a franciákkal szemben tüntetésekre is sor került, ahol orosz zászlók is megjelentek, jelezve, hogy milyen új kihívók állnak sorban az egykori gyarmattartóval szemben.⁶⁸ Burkina Faso a francia média blokkolásában is élen járt: 2022 decemberében az RFI (*Radio France Internationale*), később, 2023 márciusában a France24 adását függesztették fel, ami egyébként korábban Maliban is megtörtént. 2023-ban következett ugyanez a *Jeune Afrique*-kal,⁶⁹ végül Burkinában 2024 júniusában a TV5 Monde adásával.⁷⁰ Megjegyzendő, hogy miután a burkinai hadsereg kegyetlenkedéseiről írtak, 2023-ban Burkina Fasóból a *Le Monde* és a *Libération* tudósítóit is kiutasították.⁷¹ A francia média-hozzáférés nemcsak a szubszaharai térségben, hanem a Maghreb-térségben is kérdéses: Algériában például nincs hivatalos helyszíni tudósítója az RFI-nek és az AFP hírgyűjűkségeknek sem.⁷²

Végül a puha hatalmi kérdések között térjünk ki a migráció ügyére is, mert afrikai szempontból nem feltétlenül olyan kemény biztonsági szögben látszódik, mint Párizsból nézve. Európa – és benne Franciaország – továbbra is rendelkezik egyfajta *pull* (vonzó) hatással az afrikai kontinensen: akik valamilyen *push* (taszító) hatás okán elindulnak, jellemzően Európa felé indulnak.⁷³ A *pull* hatás puha hatalmi hatás. A megélhetés nehézségei és a fiatal népességgel járó politikai kockázatok miatt a helyi eliteknek nem különösebben érdeke a kifelé tartó migrációs folyamatokat lassítani. A közvélemény sem feltétlenül

⁶⁴ *Le militant radical panafricain Kemi Seba déchu de la nationalité française*. [online], 2024. 07. 10. Forrás: Libération.

⁶⁵ Le Cam, Morgane: *Niger: le suprémaciste noir Kemi Seba nommé «conseiller spécial» du chef de la junte*. [online], 2024. 08. 06. Forrás: Le Monde.

⁶⁶ Robles, Salomé (2023): *Niger: qu'est-ce que le M62, ce mouvement civil qui lutte contre la présence française dans le pays?* [online], 2023. 08. 02. Forrás: BFMTV.

⁶⁷ *Mali's Foreign Minister Accuses France of Violating Airspace, Supporting Militants*. [online], 2022. 10. 19. Forrás: France24.

⁶⁸ *Demonstrators in Burkina Faso Protest France and ECOWAS While Waving Russian Flags*. [online], 2022. 10. 04. Forrás: France24.

⁶⁹ *Burkina Faso Suspends French News Outlet Jeune Afrique for Trying to 'Discredit' Army*. [online], 2023. 09. 26. Forrás: France24.

⁷⁰ *Burkina Faso Suspends French International Station TV5 for Six Months*. [online], 2024. 06. 19. Forrás: France24.

⁷¹ *Burkina Faso Expels Reporters From French Newspapers 'Le Monde', 'Libération'*. [online], 2024. 04. 02. Online: France24.

⁷² Chesnot–Malbrunot 2022: 98.

⁷³ A *push* és *pull* faktorokat elemző migrációs elmélet megalapozását E. G. Ravenstein nevéhez és 1885-ös, illetve későbbi munkáihoz szokás kötni: Ravenstein, E. G. (1885): *The Laws of Migration*. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235; másrészt a közvetítő tényezők és a személyes szempontok beemelése miatt e körben említendő E. S. Lee neve is: Lee, Everett S. (1966): *A Theory of Migration*. *Demography*, 3(1), 47–57.

támogató ebben – Glaser és Airault megjegyzi, az elvándorlás az otthon maradottaknak jó, hiszen a Nyugaton élő rokonok hazautalásai megélhetési forrást jelentenek („a migránsokra úgy tekintenek, mint a családok számára üdvözlendő gazdasági fellendülésre”).⁷⁴ Sőt, az Európa felé tartó emberszállítás és -csempészes is komoly bevételi forrás, így amikor a nigeri junta eltörölte az EU-val kötött megállapodás alapján létrejött tiltó szabályt, akkor ez Nigerben nem elégedetlenséget váltott ki.⁷⁵ Ráadásul a határok európai záródásának folyamatát egy csádi nyilatkozó úgy jellemezte, mint amit sokan rasszista dologként értékelnek Afrikában.⁷⁶ Miután a francia kormányzat a vízumhozzáférés korlátozásával próbálkozott Tunézia, Algéria és Marokkó esetében, sajtóhírek szerint ezt az intézkedést éppen ezen érvek mentén vonta később vissza: detektálta, hogy a Franciaországba gyakran járó elitek (és értelemszerűen egyben véleményvezérek) elkezdtek ellenérzéseket táplálni az egykori gyarmattartóval szemben.⁷⁷ Ez részben a puha hatalom, a vonzóság paradoxona: akinek sok a puha hatalma, az migrációs célpont, és amikor ezt a migrációs hatást limitálni akarja, az puha hatalma csorbulásához vezet. Ez a francia elemzők számára is evidenciának tűnik. Pascal Boniface geopolitikai elemző – aki a francia Afrika-politika koherenciáját, pontosabban annak hiányát is kritizálja – ezt írja például:

„A vízumkorlátozások, a migrációs áramlások elleni küzdelem és egyes politikusok iszlámmal vagy bevándorlással szemben ellenséges belpolitikai retorikája szintén negatív megítélés alá esik az afrikai kontinensen. A gyakran belpolitikai okokból tett, időszerűtlen kijelentések negatívan hatnak Franciaország afrikai megítélésére.”⁷⁸

Boniface kitágítja a kérdést, és többről beszél, nem csak a vízumkérdésről. Ugyanis a belpolitikailag is kiemelten fontos migrációs kérdés mellett szélesebb körben a laicitás (a laikus állam) francia modellje és a francia iszlám dilemmája is felvethető, hiszen Afrika számos országában jelentős vagy domináns vallás az iszlám. A francia belpolitikai közvélemény a migráció és az iszlám tematikájában konzervatív irányba tart, amit lekövetett Emmanuel Macron köztársasági elnök retorikája s részben törvényhozási tevékenysége is. Ez 2020 októberében érte el a csúcspontját. Macron iszlamista szeparatizmus kapcsán elmondott beszéde⁷⁹ nagy érdeklődést váltott ki, majd a Samuel Paty-merénylet kapcsán ismét napirendre került a karikatúrávita, továbbá az istenkáromlás joga (amelyet a francia elnök megvédett). Mindez felháborodást váltott ki a muszlim világban, olyannyira, hogy bojkottfelhívások⁸⁰ mellett franciák tömeges meggyilkolására is felszólítottak, például Malajziában.⁸¹

⁷⁴ Glaser–Airault 2021: 259.

⁷⁵ Chahuneau, Louis: *Niger's Repeal of Migrant Smuggling Law Prompts EU Fears Over Curbing Immigration*. [online], 2023. 12. 04. Forrás: France24.

⁷⁶ Châtelot–Bensimon 2023.

⁷⁷ Bobin, Frédéric: *Le délicat jeu d'équilibre de la France au Maghreb*. [online], 2023. 01. 06. Forrás: Le Monde.

⁷⁸ Boniface, Pascal: *La France en Afrique: un déclin relatif?* [online], 2023. 03. 07. Forrás: IRIS France.

⁷⁹ *La République en actes: discours du Président de la République sur le thème de la lutte contre les séparatismes*. [online], 2020. 10. 02. Forrás: Élysée.

⁸⁰ *France Urges Arab Nations to Prevent Boycotts Over Macron's Cartoons Defence*. [online], 2020. 10. 26. Forrás: BBC.

⁸¹ Guedj, Léa: *„Tuer des millions de Français”: le message de l'ex-premier ministre malaisien supprimé par Twitter*. [online], 2020. 10. 29. Forrás: Radio France.

A puha hatalom erodálódása megágyaz a kemény hatalom erodálódásának?

Nagyon úgy tűnik, hogy részben a puha hatalmi pozíciók, a vonzóság fent bemutatott megrendülése okozta a kemény hatalmi pozíciók megingását Franciaország számára a Száhel-övezetben. (A Maghreb-országokban, különösen Algériában inkább a gyarmati múlttal kapcsolatos ellenérzések okoznak folyamatos erodálódást, de a dologhoz az is hozzájárul, hogy minden konfliktus ellenére Párizs inkább Rabattal, mintsem Algírral tart fenn szoros kapcsolatot, legutóbb például elismerte Nyugat-Szaharát marokkói területként.)⁸²

Márpedig az ideológiai versenyben Franciaország nem egyedüli induló. A francia döntéshozók szerint azonban Franciaország túl későn reagálta le, hogy az ellenfelek készséggel segítenek felerősíteni a régióban a franciaellenes érzelmeket, így a kemény hatalmi visszaszorulás megakadályozásának a 2020-as évek elejére már nem volt erős ideológiai megalapozása: „Az Oroszország által instrumentalizált franciaellenes diskurzus kialakulása Afrikában már 2013 óta ismert, azonban Franciaország csak 2019–2021 között kezdte igazán figyelembe venni ezt a fenyegetést a Közép-afrikai Köztársaságban növekvő orosz befolyás nyomására”⁸³ – írják a már idézett törvényhozók, arra utalva, hogy Franciaország 2013 óta volt jelen aktívan a Közép-afrikai Köztársaságban, akkor kezdődött az úgynevezett Sangaris hadművelet – itt a kivonulás francia kezdeményezésre történt az orosz befolyásra való hivatkozással.⁸⁴

Emmanuel Macront azzal nem szokták vádolni, hogy nem ismerte fel a fenti imázskihívást, éppen ellenkezőleg. Az elnök 2017-es hivatalba lépése után ugyanis jelentés született az afrikai múlcincsek visszajuttatásáról (erről Ougadougouban beszélt is), a vitatott ruandai francia szerep feltárására is sor került (a Duclert-jelentés révén), de az algériai emlékezetpolitika téren is történtek lépések (a Benjamin Stora történész által vezetett bizottság munkája révén). Hogy Macron erőfeszítéseit milyen siker koronázta, az egy más kérdés, ez ügyben visszafogott az irodalom értékelése (a sajtó pedig a nyitott ügyeket is szívesen hangsúlyozza).⁸⁵ Corentin Cohen szerint esetenként éppen Macron és kormánytagjainak belpolitikai retorikája járult hozzá, hogy nem koronázza az ideológiai nyitást látványos siker.⁸⁶ Ez logikus érvelés, hiszen a nyitás és a zárás, a kéznyújtás és a taszítás valóban egyszerre jelenik meg a célközönség fejében. A francia Afrika-politika kétarcúsága láthatóan több célt szolgál egyszerre, és ezek a célok néha ellentmondanak egymásnak.

Joggal merül fel a kérdés, hogy ha minden téren visszaszorulás detektálható, és a franciaországi belpolitikai igények és választói realitások miatt a francia Afrika-politika nem

⁸² Sidi, Najem: *Sahara occidental: „Le gouvernement français a décidé de s'aligner sur les États-Unis”*. [online], 2024. 07. 31. Forrás: Marianne.

⁸³ Fuchs–Tabarot 2023: 87.

⁸⁴ *Last French Troops Leave Central African Republic Amid Closer Bangui-Moscow Ties*. [online], 2022. 12. 15. Forrás: France24.

⁸⁵ Renoult, Judith: *Ces cinq dossiers mémoriels qui perdurent entre la France et l'Afrique*. [online], 2024. 08. 02. Forrás: Le Monde.

⁸⁶ Cohen, Corentin (2022): *Will France's Africa Policy Hold Up?* Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

tud „egységben”, azaz a belpolitikai szempontok figyelembevételével építkezni, akkor milyen mozgástere marad Franciaországnak az afrikai kontinensen. Felmerül továbbá, hogy a kemény hatalmi pozíciók visszaépítésének lehet-e eszköze a puha hatalom újjáépítése (illetve annak a pillanatnak a kivárása, ahogy azt Macron elnök sugallta, amikor az afrikai államok vezetőiben felvetődik, hogy Oroszország, illetve Kína sem hozza el a Kánaánt – egyes francia elemzések szerint ez a tendencia már most látszik, különösen az orosz „biztonsági ajánlat” terén).⁸⁷ Franciaország ugyanis a puha hatalmi potenciál terén is egyre nehezebb terepen mozog, nemcsak Kína és Oroszország miatt, hanem például az Egyesült Államok erősödő érdeklődése – és éppen puha hatalmi (oktatás- és kulturális) jelenléte miatt is.⁸⁸ Cohen megállapítja továbbá, hogy a többiek versenyképességét az is erősítette, hogy Franciaország jelentős mértékben megemelte az egyetemi tandíjakat az Európai Unió kívülről érkezők számára.⁸⁹ Mások azonban utalnak arra, hogy a szubszaharai térségből érkező diákok elsősorban még mindig Franciaországot részesítik előnyben.⁹⁰

A vezető francia centrista napilap, a *Le Monde* szerkesztőségi cikkében pedig úgy fogalmazta meg a problémát, hogy a hatalmi pozíció visszaépítése időt vesz igénybe, s „az elkövetkező években Franciaország arra van ítélve, hogy visszafogottan viselkedjen”, és valószínűleg ez is fog történni.⁹¹ Már csak azért is, mert még az a kérdés is felvethető, hogy Franciaország stratégiai érdekei továbbra is Afrikában vannak-e, és nem húznak-e erősebben a csendes-óceáni térség felé.⁹²

A francia nyelv szerepe

A többi puha hatalmi tényezőtől külön tárgyalva említjük azt az egyet, amely hosszú távon a legérdekesebb kérdéseket veti fel: ez pedig nem más, mint a frankofónia, a francia nyelv használata. A következő évtizedekben várható afrikai népességrobbanás miatt a francia nyelv globális kilátásai nem kedvezőtlenek,⁹³ 2050-re akár a 800 milliót is elérheti a főként afrikai frankofónok száma.⁹⁴ Ez értelemszerűen Franciaország számára ismét lehetőség lesz. Ugyanakkor hiba lenne azt gondolni, hogy a francia nyelvet beszélők majd automatikusan Franciaország felé gravitálnak. Az amerikai angol és a mögötte található amerikai puha hatalom komoly versenytárs, és az angol mögött éppúgy áll értékrend és társadalmi modell, mint a francia mögött. Amint arra Peter L. Berger szociológus rámutatott, az angol nyelv – ahogy minden nyelv – világméretű és értéktartalmat is hordoz:

⁸⁷ Guiffard, Jonathan: *Une solution providentielle surestimée: dissiper le mirage de l'offre sécuritaire russe en Afrique et ailleurs*. [online], 2022. 09. 15. Forrás: Institut Montaigne.

⁸⁸ Ugródsy 2022: 513.

⁸⁹ Cohen 2022: 11.

⁹⁰ Campus France (2022): *Les grandes tendances de la mobilité étudiante en Afrique Subsaharienne*. *Dynamiques Régionales*, (4), 1–32. Idézi: Devoize, Lauriane: *Operation Reciprocity: France's Evolving Relationship With Africa*. [online], 2023. 05. 30. Forrás: ECFR.

⁹¹ *A Low Profile for France in Africa*. [online], 2023. 11. 04. Forrás: Le Monde.

⁹² Shurkin, Michael: *Time's up for France in Africa*. [online], 2023. 08. 22. Forrás: Politico.

⁹³ Mathieu, Thibault: *Quelle place dans le monde pour la langue française en 2050?* [online], 2018. 03. 20. Forrás: Europe1.

⁹⁴ Lionnet, Elena (2021): *La Francophonie en quelques chiffres, pour voir le monde sous un autre angle*. [online], 2021. 03. 20. Forrás: TV5 Monde.

„Egy nyelvet azonban nem ártatlanul használunk. Minden nyelv értékek, érzékenységek, a valósághoz való hozzáállás rakományát hordozza, amelyek mind beleivódnak a nyelvet beszélők tudatába. Logikus feltételezni, hogy az angol nyelv vonzereje, különösen amerikai formájában, legalábbis részben annak köszönhető, hogy képes kifejezni egy dinamikus, pluralista és racionálisan innovatív világ érzékenységét. Ez még az evangéliumi protestantizmusra is igaz, amely többnyire nem angol nyelven fejezi ki magát, de amelynek vezetői és fiataljai azért tanulnak angolul, hogy kapcsolatban legyenek az Egyesült Államok evangéliumi központjaival. Ezáltal talán többet kapnak, mint amit kapni akartak. A Christian Broadcasting Networktől Oprah Winfreyig vezető út zavarba ejtően egyenes.”⁹⁵

A neoprotestantizmusra vonatkozó megjegyzést azért is idéztük hosszabban, mert a protestantizmus Afrikában nagyon is dinamikában van, s ez, ahogy Berger is jelzi, az amerikai puha hatalom számára lehetőség.⁹⁶ Ha elfogadjuk, hogy a nyelvek értékeket hordoznak, akkor ez a franciára is igaz. Ezeket Kruzslíc Páter úgy foglalja össze, hogy „a sokszínűség védelme, a humanizmus és a felvilágosodás kultúrája, és annak eredményei, a demokrácia és az alapjogvédelem”.⁹⁷ De nemcsak így, hanem szigorúan vett nyelvi szempontból is érvelhetünk: ez esetben önképe szerint a francia nyelv az érvelés, a logika és a pontosság nyelve – de ez a nyelv nem a rövidsége, nem a gazdaságos, deklarátor közösségi média világára van optimalizálva. Ám valóban, ott van mögötte viszont az univerzalizmus, illetve a szabadság, egyenlőség, testvériség igénye. Csakhogy a deklarátor francia értékekkel kapcsolatban az afrikaiak, mint fentebb láttuk, gyakran azt élik meg, hogy Franciaország vallja, de nem gyakorolja őket, például amikor a vízumhozzáférés ügyében szigorít. A francia nyelv potenciálja tehát a mai állapot szerint inkább csak perspektivikusan támasztható alá hatalmi célokra is alkalmazható értéktartalommal. Közben itt is felmerül egy belpolitikai dilemma: a következő évtizedekben születő frankofónok biztosan nem az akadémiai-párizsi franciát beszélik majd (sőt, több regionális dialektus, évszázados távlatban pedig a franciából táplálkozó új nyelvek kialakulása is elképzelhető). Ez, ha bekövetkezik, Franciaország és a nyelvére rendkívül büszke párizsi elit számára érzelmileg is kihívást jelenthet.

Összefoglalás és konklúzió

A francia hatalom az afrikai kontinensen mind kemény, mind puha elemeiben visszaszorulóban van a Macron-korszakban, amire Franciaország tudatos visszahúzóddással, új utak keresésével reagált. Eközben a konkurens esetleges elhasználódása, illetve a francia nyelv jelentőségének a növekedése közép- és hosszú távon rejthet lehetőséget Franciaország számára. A kemény hatalmi pozíciók visszaépítése puha hatalmi erő nélkül nem reális, és mint láttuk, a francia kormányzat számára jelenleg nem is kívánatos. A puha hatalom

⁹⁵ Berger, Peter L. (1997): Four Faces of Global Culture. *The National Interest*, (49), 23–29.

⁹⁶ Renard, Camille (2017): *Le protestantisme à la conquête du monde*. [online], 2017. 10. 31. Forrás: Radio France.

⁹⁷ Kruzslíc Páter (2022): Frankofónia: a többoldalú nemzetközi együttműködés különleges formája. In Brucker Balázs – Kruzslíc Páter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 11.

ügyében viszont a francia elit dilemma előtt áll: egyrészt fennállnak olyan kötöttségek, amelyek belpolitikai oldalról befolyásolják a puha hatalmi építkezést, mert a belpolitikai elvárások (például a laikus államra, a migrációs folyamatok kontrolljára vonatkozóan) szembemennek az afrikai kontinensen népszerű politikákkal, miközben olyan afrikai háttérű francia közösségek is élnek Franciaországban, amelyeknek a preferenciáit szintén figyelembe kell vennie a párizsi döntéshozónak. Az afrikai francia vonzóság újjáépítéséhez, pontosabban az újjáépítés megkezdéséhez vélhetően elengedhetetlen a francia belvitáknak ha nem is a megoldása, de nyugvópontra juttatása, vagy legalábbis a *Francáfrrique* gyakorlatát övező hallgatólagos konszenzus után valamiféle elfogadott, új *modus vivendi* kialakítása. A puha hatalmi (újra)építkezés sikeressége attól függ tehát, hogy a konkrét szak- és külpolitikai mozgások, erőforrás-allokálások mögött milyen konszenzust sikerül az elitben kialakítani, és az belpolitikailag mennyire elfogadott.

A nyitott kérdésekre jó példa, hogy mekkora vitákat váltott ki Franciaországban a mali születésű, kettős állampolgár Aya Nakamura énekesnő fellépése (a Köztársasági Gárdával bemutatott tánca) a 2024-es olimpiai megnyitóünnepségen. Az eset illusztráció ahhoz az évek óta tartó vitához, amely azt tárgyalja, hogy mit jelent franciának lenni, és a francia kultúra mennyire globális, esetleg mennyire globalizálható. A kérdés fontos, hiszen a francia nyelv várható expanziója – és esetleges dialektusokra esése – a francia elit számára további érzelmi és politikai kihívásokat hoz majd. Ezért is érdemes növekvő kíváncsisággal és figyelemmel követni a Frankofónia Nemzetközi Szervezete (*Organisation internationale de la Francophonie*, OIF) tevékenységét és csúcstalálkozóit, amelyek a jövőben nagyobb jelentőségre tehetnek szert, mint korábban.⁹⁸

Felhasznált irodalom

- A Low Profile for France in Africa*. [online], 2023. 11. 04. Forrás: Le Monde.
- Aina, Folahanmi: *French Mistakes Helped Create Africa's Coup Belt*. [online], 2023. 08. 17. Forrás: Al Jazeera.
- Asunka, Joseph: *U.S.-China „Competition” Is a Win-Win in the Eyes of Ordinary Africans*. [online], 2022. 01. 01. Forrás: Afrobarometer.
- Asunka, Joseph – Gyimah-Boadi, E. (2021): *Do Africans Want Democracy – And Do They Think They're Getting It?* [online], 2021. 10. 22. Forrás: Washington Post.
- Berger, Peter L. (1997): Four Faces of Global Culture. *The National Interest*, (49), 23–29.
- Bobin, Frédéric: *Le délicat jeu d'équilibre de la France au Maghreb*. [online], 2023. 01. 06. Forrás: Le Monde.
- Boniface, Pascal: *La France en Afrique: un déclin relatif?* [online], 2023. 03. 07. Forrás: IRIS France.
- Burkina Faso Expels Reporters From French Newspapers 'Le Monde', 'Libération'*. [online], 2024. 04. 02. Online: France24.
- Burkina Faso Gives French Troops a Month to Leave, Says Local Media*. [online], 2024. 01. 22. Forrás: France24.
- Burkina Faso Signs Agreement With Russia for Nuclear Power Plant*. [online], 2023. 10. 13. Forrás: France24.
- Burkina Faso Suspends French International Station TV5 for Six Months*. [online], 2024. 06. 19. Forrás: France24.
- Burkina Faso Suspends French News Outlet Jeune Afrique for Trying to 'Discredit' Army*. [online], 2023. 09. 26. Forrás: France24.

⁹⁸ Ehhez lásd bővebben Kruzsliz 2022: 11.

- Campus France (2022): Les grandes tendances de la mobilité étudiante en Afrique Subsaharienne. *Dynamiques Régionales*, (4), 1–32. Online: https://ressources.campusfrance.org/publications/dynamiques_regionales/fr/dynreg_afrique_subsaaharienne_fr.pdf
- Chahuneau, Louis: *Niger's Repeal of Migrant Smuggling Law Prompts EU Fears Over Curbing Immigration*. [online], 2023. 12. 04. Forrás: France24.
- Châtelot, Christophe – Bensimon, Cyril: *En Afrique de l'Ouest, la France désavouée par les opinions publiques*. [online], 2023. 11. 02. Forrás: Le Monde.
- Chesnot, Christian – Malbrunot, Georges (2022): *Le déclassé français. Elysée, Quai d'Orsay, DGSE: les secrets d'une guerre d'influence stratégique*. Neuilly-sur-Seine: Michel Lafon.
- Chibelushi, Wedaeli: *Niger Pulls French Firm's Permit for Big Uranium Mine*. [online], 2024. 06. 21. Forrás: BBC.
- Chinese-Owned Gold Mines in Niger Ordered Shut After Herders Report Animal Deaths*. [online], 2024. 05. 05. Forrás: France24.
- Cohen, Corentin (2022): *Will France's Africa Policy Hold Up?* Washington: Carnegie Endowment for International Peace. Online: https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Cohen_FranceAfrica_Policy_v4.pdf
- Demonstrators in Burkina Faso Protest France and ECOWAS While Waving Russian Flags*. [online], 2022. 10. 04. Forrás: France24.
- D'Ersu, Laurent (2014): Antoine Glaser. AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu. *Afrique contemporaine*, (1), 123–125. Online: <https://doi.org/10.3917/afco.249.0123>
- Devoize, Lauriane: *Operation Reciprocity: France's Evolving Relationship With Africa*. [online], 2023. 05. 30. Forrás: ECFR.
- Diawara, Malick: *L'Afrique est le sujet n° 1 de l'Europe pour les 50 ans à venir*. [online], 2021. 12. 02. Forrás: Le Point.
- Discours d'Emmanuel Macron à l'université de Ouagadougou*. [online], 2017. 11. 28. Forrás: elysee.fr.
- Échanges bilatéraux*. [online], 2020. 02. 27. Forrás: Insee.
- En Afrique, décriée historique en vue pour l'armée française*. [online], 2024. 06. 17. Forrás: Le Monde.
- France Urges Arab Nations to Prevent Boycotts Over Macron's Cartoons Defence*. [online], 2020. 10. 26. Forrás: BBC.
- Fuchs, Bruno – Tabarot, Michèle (2023): *Rapport d'information en application de l'article 145 du Règlement par la Commission des Affaires Étrangères en conclusion des travaux d'une mission d'information constituée le 14 décembre 2022 sur les relations entre la France et l'Afrique*.
- Gaulme, François (2019): *Emmanuel Macron et l'Afrique. La vision et l'héritage*. Paris: Ifri.
- Gerits, Frank: *France in Africa: Why Macron's Policies Increased Distrust and Anger*. [online], 2023. 09. 05. Forrás: The Conversation.
- Giros, Etienne – Sail, Brahim (2020): *Baromètre CIAN des leaders d'opinion en Afrique, réalisé par IMMAR*.
- Glaser, Antoine (2014): *AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu*. Paris: Fayard.
- Glaser, Antoine – Airault, Pascal (2021): *Le piège africain de Macron. Du continent à l'Hexagone*. Paris: Fayard.
- Guedj, Léa: *„Tuer des millions de Français”: le message de l'ex-premier ministre malaisien supprimé par Twitter*. [online], 2020. 10. 29. Forrás: Radio France.
- Guiffard, Jonathan: *Une solution providentielle surestimée: dissiper le mirage de l'offre sécuritaire russe en Afrique et ailleurs*. [online], 2022. 09. 15. Forrás: Institut Montaigne.
- Hayes, Adam: *CFA Franc: What it Means, How it Works, History*. [online], 2022. 09. 20. Forrás: Investopedia.
- Heti TV [@Hetitv]: *Franciapolitika – Marsai Viktor*. [online], 2023. 09. 22. Forrás: YouTube.
- J. Nagy László – Ferwagner Péter Ákos (2021): Az V. köztársaság algériai és afrikai politikája. In Törke András István (szerk.): *A jelenkori Franciaország II. Tanulmányok a jelenkori Franciaországról*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 209–230.
- Keulder, Christiaan: *Why Are Africans Dissatisfied With Democracy? Think Corruption*. [online], 2021. 11. 25. Forrás: Afrobarometer.
- King, Isabelle: *True Sovereignty? The CFA Franc and French Influence in West and Central Africa*. [online], 2022. 03. 18. Forrás: Harvard International Review.
- Kruzslicz Péter (2022): Frankofónia: a többoldalú nemzetközi együttműködés különleges formája. In Brucker Balázs – Kruzslicz Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 9–22.

- La République en actes: discours du Président de la République sur le thème de la lutte contre les séparatismes.* [online], 2020. 10. 02. Forrás: Élysée.
- Last French Troops Leave Central African Republic Amid Closer Bangui-Moscow Ties.* [online], 2022. 12. 15. Forrás: France24.
- Last Remaining Members of G5 Sahel Move to Dissolve the Anti-jihadist Alliance.* [online], 2023. 12. 06. Forrás: France24.
- Le Cam, Morgane: *Niger: le suprémaciste noir Kemi Seba nommé «conseiller spécial» du chef de la junte.* [online], 2024. 08. 06. Forrás: Le Monde.
- Lee, Everett S. (1966): A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47–57. Online: <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Lengyel Gábor (2022): Oroszország Afrikában – szovjet örökség vagy a 21. századi nagyhatalmi versengés színtere. In Brucker Balázs – Kruzslíc Páter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 515–534.
- Le militant radical panafricain Kemi Seba déchu de la nationalité française.* [online], 2024. 07. 10. Forrás: Libération.
- Lionnet, Elena: *La Francophonie en quelques chiffres, pour voir le monde sous un autre angle.* [online], 2021. 03. 20. Online: TV5 Monde.
- Maad, Assma: *How Dependent is France on Niger's Uranium?* [online], 2023. 08. 04. Forrás: Le Monde.
- Mali, Niger and Burkina Faso Military Leaders Establish Security Alliance.* [online], 2023. 09. 16. Forrás: France24.
- Mali's Foreign Minister Accuses France of Violating Airspace, Supporting Militants.* [online], 2022. 10. 19. Forrás: France24.
- Mathieu, Thibault (2018): *Quelle place dans le monde pour la langue française en 2050?* [online], 2018. 03. 20. Forrás: Europe1.
- Messad, Paul: *France is EU's First Importer of 'Russian Nuclear Products': Study.* [online], 2023. 09. 19. Forrás: Euractiv.
- Ministère des Armées [é. n.]: *Forces prépositionnées.*
- Mugabi, Isaac: *West Africa's Eco Currency Remains an Illusion.* [online], 2021. 02. 07. Forrás: Deutsche Welle.
- Niger, Mali, and Burkina Faso Announce Joint Anti-jihadist Force.* [online], 2024. 03. 07. Forrás: France24.
- Niger, Mali and Burkina Faso to Move Toward Monetary Alliance, Niger Leader Says.* [online], 2023. 12. 11. Forrás: Reuters.
- Nye, Joseph S. (1990): Soft Power. *Foreign Policy*, (80), 153–171. Online: <https://doi.org/10.2307/1148580>
- Nye, Joseph S. (2017): *Véget ér-e az amerikai évszázad?* Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Ravenstein, E. G. (1885): The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235. Online: <https://doi.org/10.2307/2979181>
- Renard, Camille: *Le protestantisme à la conquête du monde.* 2017. 10. 31. Forrás: Radio France.
- Renoult, Judith: *Ces cinq dossiers mémoriels qui perdurent entre la France et l'Afrique.* [online], 2024. 08. 02. Forrás: Le Monde.
- Robles, Salomé: *Niger: qu'est-ce que le M62, mouvement civil qui lutte contre la présence française dans le pays?* [online], 2023. 08. 02. Forrás: BFMTV.
- Russian Military Instructors, Air Defence System Arrive in Niger Amid Deepening Ties.* [online], 2024. 04. 12. Forrás: France24.
- Russia's Lavrov Arrives in Mali for Talks With Junta Leaders.* [online], 2023. 02. 07. Forrás: France24.
- Seibt, Sébastien (2023): *Notorious Russian General, Master Spy Duo Organise in Africa After Prigozhin's Demise.* [online], 2023. 09. 20. Forrás: France24.
- Shurkin, Michael: *Time's up for France in Africa.* [online], 2023. 08. 22. Forrás: Politico.
- Sidi, Najem: *Sahara occidental: „Le gouvernement français a décidé de saligner sur les États-Unis”.* [online], 2024. 07. 31. Forrás: Marianne.
- Simicskó István (2017): A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai. *Hadtudomány*, 27(3–4), 3–16. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2017.27.3-4.3>
- Sommet de Pau: sentiment anti-français ou sentiment anti-Françafrique?* [online], 2020. 01. 12. Forrás: Le Club de Mediapart.
- Stewart, Phil – Ali, Idrees: *Russian Troops Enter Base Housing US Military in Niger, US Official Says.* [online], 2024. 05. 03. Forrás: Reuters.

- Szunomár Ágnes – Buda Gergely (2022): Kína és frankofón Afrika kapcsolatai: politikai és/vagy gazdasági mozgatórugók. In Brucker Balázs – Kruzslicz Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 535–553.
- Ugrósdy Márton (2022): A térség, amely csak Kína miatt fontos: az Egyesült Államok és frankofón Afrika kapcsolatai. In Brucker Balázs – Kruzslicz Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 499–514.
- Vincent, Elise: *L'armée française cherche à finaliser sa réorganisation en Afrique*. [online], 2024. 06. 20. Forrás: Le Monde.
- Yau, Niva: *A Global South With Chinese Characteristics*. [online], 2024. 06. 12. Forrás: Atlantic Council.